

СЛОВО В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Олена Кульбабська, Наталія Шатілова

ТАК БУДЕ, ЯК ПРИПОВІДКА КАЖЕ... (КВІНТЕСЕНЦІЯ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ С. ВОРОБКЕВИЧА)

Сидір (Ісидор, Ізидор) Воробкевич (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з Кіцманя, Сирота з Буковини та ін.) – непересічна особистість в історії української культури на Буковині другої половини ХІХ ст. Завдяки власній мовній практиці – практиці талановитого поета, прозаїка, драматурга, композитора, фольклориста, педагога, громадсько-культурного діяча, редактора буковинських часописів і одночасно православного священика, викладача теологічного факультету Чернівецького університету він посів важливе місце серед найвидатніших діячів півдавстроугорської України.

Творячи різножанрову художню літературу (поезії, прозу, драматичні твори), публікуючи науково-популярні статті в часописах, передмови до періодичних видань, укладаючи підручники, а також церковно-проповідницькі праці (три збірники проповідей), С. Воробкевич популяризував українську народну мову, доводив на практиці поліфункційність, можливість функціонування української мови в різних стилях – художньому, богословському, публіцистичному, науковому. Громадська робота, що її проводив письменник, будучи членом багатьох літературно-просвітницьких товариств, редагування періодичних видань українською мовою, погляди письменника

на рідну мову, висловлені в поетичній формі, убоління за її збереження та розквіт визначають незаперечні заслуги С. Воробкевича в утвердженні статусу нової української літературної мови на Буковині.

Лексикон творів письменника закономірно має виразне говіркове забарвлення, містить чимало запозичень із європейських мов (румунської, німецької, польської, угорської), що було типовим для західноукраїнського варіанта літературної мови цього періоду. До того ж, характерною ознакою, маркером ідіостилю письменника є фраземне багатство його художньої мови, що як одне з найбільш переконливих джерел пізнання народної психології і моралі репрезентує в художніх текстах митця картину світу буковинців, маніфестує дух і неповторність ментальності нації.

Надаючи художній мові письменника виразності, емоційності, фраземіка акумулює народну мудрість, багатовікові життєві спостереження буковинців, серед яких він виріс і жив. Твори митця багаті на вислови, що формулюють певну життєву закономірність, є широкими узагальненнями багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду.

Домінантою фраземіки є народні прислів'я і приказки – своєрідна окраса художніх текстів С. Воробкевича, за допомогою яких він зумів відтворити життєвий досвід буковинців. У мові творів письменника узагальнено зв'язок прислів'їв та приказок із народнорозмовним джерелом, зокрема у вживанні конструкцій на зразок *казано, як кажуть, як люди кажуть, кажуть у пословиці*, напр.: [Марійка:] *Преці казано: хто любить ревне, жаліє певне* (III, С. 76); (Тут і далі ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. – Т. 1 : Поезії. – Львів, 1909. ; Т. 2 : Оповідання. – 1911. –Т. 3 : Драматичні твори. – 1911. – (Руська письменність), зазначаючи в дужках номери тому та сторінки (цитуючи, дотримуємося правописної системи видання); [Павло:] *В ставі води аж надто, а в млині не завізно, хоч кажуть люде: млиночок – божий дарочок* (III, С. 142); *Коли я ще парубочив, она вже під вінець рвала ся, а тепер радо і старому подружа не відмовила б: от як люде кажуть, для похилого плота і*

гнила вербова підпора увійде (II, С. 335); [Марійка:] *Кажуть у пословиці: чоловік і жінка – то найліпша спілка!* (III, С. 69).

Матеріал, дібраний із художніх творів письменника, дає змогу визначити семантику прислів'їв та приказок і констатувати, що вони узагальнюють такий мовний досвід буковинців:

1) характеризують особу за різними ознаками, зокрема: за віком: *Леоніде, ти не сьогоднішній молодець, тобі і зараз не сором під вінець!* (II, С. 334); за почуттями: *Залюблений все одно що п'яний* (II, С. 115); за вдачею: *Яка вродила ся, така вдала ся* (III, С. 70); за характерними рисами поведінки: *Одним полиже, а другим оббреше* (III, С. 158); *Вміє додати кропу і петрушки до гідкої громадської юшки...* (III, С. 169); за вчинками: *Який Сава, така слава* (III, С. 49).

Виокремлюємо прислів'я та приказки, що характеризують людину через порівняння контрастних ознак: *довгий / короткий*: [Танасій:] *Довгий волос, та короткий розум* (III, С. 153); *голосний / дурний*: *Голосний як дзвін, а дурний як довбня* (II, С. 43); *товстий / пустий*: *Верба товста, та пуста* (II, С. 247); *повний / пустий*: [2-ий парубок:] *Повний колос гне ся, а пустий догори пне ся...* (II, С. 162).

У цій групі виразно диференціюються прислів'я та приказки, що стосуються конкретної групи осіб, об'єднаних за такими критеріями:

- за статтю: жінкам прислів'я і приказки дають такі характеристики: *У жінок сліз без ліку* (III, С. 153) – надмірна сентиментальність; *Бабські слова – пуста полова* (III, С. 154); *Мовчи жінко! Твоє діло – куделя* (III, С. 153) – балакучість; *Дівчина неповита дуже гордовита, а як молодиця, липне і до Гриця* (III, С. 156) – пиха, погорда; *Де чортові ума не стає, там бабу посилає* (III, С. 335); *Жінці засі у мужеві справи ся мішати, бо у жінки довгий волос, розум до порога* (I, С. 375) – нерозумність, нетямущість.

Чоловіки у фразеологізмах мають переважно позитивну оцінку: *Чоловік чим більше бачить, чим більше знає, то через решето і сито пролізе* (II, С. 170) – допитливість, винахідливість; *Мужик і до яснішого монарха дорогу найде* (III, С. 298) – уміння знайти вихід із будь-якої ситуації; *Чоловік без пригоди не живе*

(III, С. 41) – здатність до непередбачуваних вчинків та дій; *Як волос сивіє, чоловік дуріє* (III, С. 331) – нерозумна поведінка в похилому віці;

- за сімейним станом: прислів'я і приказки дають характеристику подружжю, напр.: *Муж та жона – то одна сотона!* (III, С. 77) – характеризують подружжя як одне ціле; *Макогін блудить, бо макітра рядить!* (III, С. 69) – образне перенесення: *макогін – чоловік, макітра – жінка*; за М. Номисом означає 'погано там, де в сім'ї верховодить жінка, а не чоловік';

- за етнічною ознакою: *Гуцул з крісом родить ся. А як ступить у ліс, завзятий, як біс* (III, С. 31); *Гуцул без кріса, без стрілецької охоти, як той орел без крил...* (III, С. 35) – характеризують гуцула-мисливця;

- за соціальним статусом: наголошують на важкій праці наймита, напр.: *Наймит служить і в ката, коби лиш добра плата* (III, С. 159) – найважливіше для наймита – заробіток; *Прошений слуга пса не варт...* (III, С. 160) – про сумлінне виконання обов'язків наймитом; *Слуга лиш у св'ято дзвонить, а в буддень і в клепало не товкне...* (III, С. 158) – про ледачого наймита. Фразеологізми з негативною оцінкою характеризують, як правило, людей з вищим соціальним статусом: *Тому хліб не родить, бо такий пройдисьвіт начальників робить!* (III, С. 153) – про нерозумних керівників; *До начальства широкі, а від начальства дуже вузькі ворота!* (III, С. 152) – про нетривкий статус керівника;

2) указують на соціальну та вікову нерівність між людьми: *Не для пастуха ніг мій високий поріг* (II, С. 291); *Що пан, то не Іван* (III, С. 330); *Мід медови не рівний* (III, С. 19); *Далеко куцоми до зайця* (III, С. 49); *Де-ж вірлови до воробія* (II, С. 212); *Слуга слугою, газда газдою* (III, С. 157); *Що сурдут, то не сердак* (III, С. 149); *Горботка не до жупана* (III, С. 188); *Хлоп на столі, а пан під столом* (III, С. 298); *На мій сердак іншіши люди вовну пряли* (III, С. 149); *На мій сердак сукно в інших ступах збивалося* (III, С. 149);

3) закликають до високоморального способу життя:

- спонукають до чесної праці, засуджують лінь та неробство: *Поможи, Боже, а ти не лінуй ся, небоже* (III, С. 63); *Боже*

поможи, а ти, небоже, не лежи (II, С. 240); *Треба прями, аби рубем не трясти* (III, С. 63); *Лучше в наймах хліб заробляти, ніж тим кривавим грошем годувати ся* (III, С. 15); *Де господар не ходить, там нивка не родить* (III, С. 189); *Тому не веде ся, кому Бог не помагає* (III, С. 190); *Праця не сором!* (III, С. 195); *Годен, не буде голоден* (III, С. 192);

- висміюють нерозумні, необґрунтовані вчинки та їхні наслідки: *Дула ся жаба, хотіла волом бути і луснула* (III, С. 162); *Де зла рахуба, там скоро беруть ся до чуба* (III, С. 204); *Ще крил не має, а вже високо літає* (III, С. 156); *Високо злітав, та дуже низько упав* (III, С. 189); *Не міг ликнути, замного вкусив і вдавив ся* (III, С. 204); *Ставив ся львом, а гине мухою* (III, С. 335); *Хто зі страху умирає, по тім свині дзвонять* (III, С. 57); *У хрін загриз ся, а не знає, що і морква є на світі* (II, С. 171);

- застерігають від намагань кардинально змінити вдачу і характер людини: *Вовк лиш волос мінє, та вдача єго все однакова* (II, С. 82); *Вовка, як всі здорові знає, все до ліса тягне* (II, С. 308); *Вовк шерсть мінє, а натуру ніколи* (III, С. 336); *Хоч коту бий, то все є ласий до сала; Така вже вовча натура, все лиш ягня драти* (III, С. 297);

- попереджають про можливу розплату за недобрі вчинки: *Не було ся хапати дурниці, а тепер зогниєш в темниці* (III, С. 47); *Катюзі по заслугі* (III, С. 47); *Поганому і погана честь* (III, С. 48); *І на гладкій дорозі Божє сила побє* (III, С. 53); *Бог не прутом карає* (III, С. 61); *Дер вовк віццю, но і вовкови не минулося* (III, С. 205); *Кого Бог карає, тому розум відбирає* (III, С. 191);

- засвідчують, що за високоморальний спосіб життя людина отримує винагороду: *Хто терпен, тот спасен* (II, С. 246); *Хто старий звичай шанує, той не бідує* (III, С. 170); *Доброму всюди панить* (III, С. 198);

- застерігають від пияцтва: *Пий та ума не пропий* (III, С. 26); *Хто по повній випиває, той в болоті спочиває* (III, С. 26); *Хміль – не вода, чоловікови біда* (III, С. 38); *Там не раз сварка, де та вража чарка* (III, С. 172); *Фляшка рота не має, не зрадить* (III, С. 326);

4) попереджають про плинність часу: *Нині рум'яні, а завтра зівялі* (III, С. 63); *Сьогодні чоловік, як той дуб, сильний і здоровий, а завтра вже недужий і від вітру валить ся* (III, С. 63); *Нинька*

жиєш, а завтра гниєш! (III, С. 63). *Їж і пий, бо як помреться, то все минеться* (II, С. 232); *Двацять літ не година* (III, С. 171); *Три роки не година* (III, С. 184); *Минули ся ті роки, що розпирали боки* (II, С. 331); *Раз мати родила, раз і умирати* (II, С. 96); закликають робити все вчасно: *Хапай, Петре, поки тепле* (III, С. 46); *Ходімо, заки лис коло куниці* (III, С. 46); *Куй залізо, закінь гаряче* (II, С. 53). Окремо варто назвати прислів'я та приказки, у яких час є умовою для перебігу певної дії, як-от: *І залізо стирається* (II, С. 175); *Лиш до часу постіль цілий* (III, С. 168); *І на дуді струни рвуться* (III, С. 168); *І вужеві жильце виривають* (III, С. 173); *Але збаном лиш до часу воду черпати; коли він розібеся, все пропало* (II, С. 310); *Доти збан воду носить, поки не зібеся* (II, С. 385); *Переїдаєся разовий хліб...* (III, С. 13); *Бритва остра, но і она з часом вищерблюєся* (III, С. 173).

Прислів'я і приказки у творах С. Воробкевича репрезентують відшліфовані віками характеристики вічних понять, як-от:

- *правда і брехня*: *Правда в світі ще не вмерла...* (III, С. 297); *Брехати не ціпом махати* (II, С. 229); *Правда і в морі не втоне* (III, С. 49); *Правда кривду переважить* (III, С. 49); *Вже сім літ, як правди ніт!* (III, С. 49);

- *бідність і багатство*: *Кудрявий волос у щастю веся, а в нужді й розпуці на кусні січеся* (II, С. 213); *Там розкоші, де в мошенці гроші* (III, С. 40); *Добрий інтерес, коли повний черес!* (III, С. 37); *Гріш нікому не вадить* (III, С. 142);

- *розум і дурість*: *Що голова, то инший розум* (II, с. 390); *Мудра була єго наука, та не лізла до голови без бука* (II, С. 231); *Молодий розум за десять старих* (III, С. 45); *До всего діла голови треба* (III, С. 45).

Прислів'я та приказки в досліджуваних текстах узагальнюють людський життєвий досвід, проводять паралелі зі світом природи, зокрема:

- *із тваринами*: *Кітка із мишею довго ся не грає* (I, С. 375); *На то коня кують, щоб не спотикав ся* (II, с. 368); *Куниця хитра, та все капкан мудрійший* (III, С. 174); *Як кот в дому нема, то мишам празник* (III, С. 302); *Де много псів, там заяцєви певна смерть* (III, С. 204); *Вовка пізнаш хоч у баранячій шкїрі* (III, С. 50); *із птахами*: *Курка тому сьміте розгребує, щоби зерно*

найшла (II, С. 161); Пізнати ворону по пірю (III, С. 168); Сам голуб в кіхті яструба влетів (III, С. 311);

• з рослинами: З тернини грушок не діждати ся (II, С. 240); Зі злої трави не було ще ніколи доброго сіна (III, С. 49); із явищами природи: Не було снігу та й не було сліду; настав сніг, став і слід (III, С. 49); І на синє небо може наступити чорна хмара (III, С. 151).

Прислів'я та приказки в мові творів С. Воробкевича виражають споконвічні закони, закономірності буття людини: Хто не мав долі з-малку, той не мати ме до останку (III, С. 68); Чи співати-ме півень чи ні, а день все буде (II, С. 70); Тиждень працєю, роби, а в неділю вбери ся (III, С. 38); Слезі мертвого не збудять, а живому не допоможуть (II, С. 328); Не все правда, що світ говорить. Він на брехнях стоїть (III, С. 8).

Деякі прислів'я та приказки акумулюють перевірені часом спостереження щодо поєднання двох молодих людей у шлюб: Судженого і конем не обідеши (II, С. 54); Не було добра, коли пішла бідна сирота за багатиря (II, С. 212); Хто рано одружить ся, той вік не натужить ся (II, С. 333); Вірному коханю бог не противить ся (III, С. 165).

Майстерне вплітання у тканину твору прислів'їв і приказок робить художню мову С. Воробкевича виразною та емоційною. Яскравою рисою ідіостилью письменника-буковинця є фраземи, емоційність яких увиразнює ритмічність та римування, наприклад: Наші діди не знали біди, а їх внуки знають лиш муки (II, С. 101); Тягни, кобило, хоч тобі не мило (II, С. 44); До чорта та худоба, коли жити не вподоба (III, С. 9); Голубець гукає, собі пари шукає (III, С. 77); Поки стара спече книші, а в діда не стане душі (III, С. 45).

Отже, майстерне й різноманітне використання прислів'їв і приказок – одна з ідіостильових ознак художньої мови С. Воробкевича. Їх виразність та образність надають мові творів митця національного колориту, емоційної наснаги. Фраземний фонд творів письменника постає як система вироблених віками мовних конструкцій, що є невід'ємною частиною щоденного спілкування буковинців другої половини XIX ст., відображає їхні психічні, інтелектуальні, ідеологічні, релігійні, естетичні особливості мислення.